

KARAKTERISTIKE MOBINGA U VOJNOJ SREDINI

REZIME: U članku su, na osnovu profesionalnog iskustva autora u radu sa vojnim kolektivima, sa aspekta vojne psihologije i vojne psihopatologije, date osnovne karakteristike mobinga u vojnoj sredini. Osim toga, u radu se navodi prva deskriptivna, precizirajuća i stipulativna definicija vojnog mobinga. Kao vid komunikacije u vojnom radnom okruženju, koje je po svojoj osnovnoj prirodi neprijateljsko, neetično i svodi se na psihičko maltretiranje vojnih starešina, mobing je udar na ljudska i građanska prava čoveka, na dostojanstvo i integritet ličnosti, na porodicu žrtve, na vojsku, na sistem odbrane jedne zemlje. Autor je u članku, na osnovu dugogodišnjeg iskustva kao vojni psiholog, takoreći „iz prve ruke“, prezentirao konkretne karakteristike mobinga u vojnoj sredini kroz određene empirijske celine. To su: specifičnost vojne sredine, definicija vojnog mobinga, indikatori mobinga u vojnom kolektivu i posledice mobinga na vojni kolektiv.

KLJUČNE REČI: *mobing, vojska, definicija, karakteristike.*

Uvod

Zbog specifičnosti i uloge vojske u svakoj državi mobing u vojsci je doneavno bio zabranjena – tabu tema. Nastupi vojnih zvaničnika u javnosti o životu i radu vojnih kolektiva često su bili frizirani i filtrirani jer se svaki nastup u javnosti smatrao samo kao prilika da se vojsci podigne rejting u društvu i da se njen imidž predstavi u što lepšem svetlu. Takvim pristupom maskirale su se aktivnosti mobera i njihovih imitatora. Svaki drugačiji nastup smatrao se „udarom“ na vojsku, bez obzira na to koliko on bio objektivan, kritičan i dobronameran. Pojave mobinga i njihovi akteri, koji se uglavnom nalaze na komandnim dužnostima, sa posebnim ovlašćenjima i moći u vojnoj hijerarhiji, na taj način su ostajali iza zidova kasarni.

Strah od javnosti i često stihijna i stereotipna promocija vojske doveli su do toga da se javnosti prezentirala retuširana slika vojske. U tom odbrambenom

mehanizmu vojske da se pojave mobinga ne iznose u javnost, moberi su elegantno olakšavali put ka napredovanju u vojnoj hijerarhiji, što je dovelo do ekspanzije mobinga u vojnim kolektivima.

Međutim, sa demokratizacijom društva, koja je nametnula, pored ostalog i u skladu s tim promenama i neophodnošću za transparentnošću rada svake ustanove, pa i vojske, slučajevi mobinga i pogled uopšte na mobing u vojsci postepeno dobija objektivniju dimenziju. Danas, kod nas i u svetu, nije ništa neobično da se žrtva mobinga u vojsci, posle niza bezuspešnih pokušaja da problem mobinga reši u vojsci, obrati javnosti za pomoć.

Osim toga, stručnjaci i naučnici raznih profila, psiholozi i psihijatri, sociolozi i drugi, sve više u žižu svog interesovanja stavljaju, pored ostalog, i fenomen mobinga u vojnoj sredini, uključujući sve njegove elemente, a pre svega ličnost mobera, imitatora mobera, žrtve mobinga, teškoće u psihodijagnostici mobinga, posledice i prevenciju mobinga.

Specifičnost vojne sredine

S obzirom na to da oružane snage (oružana sila, armija, vojska) svake države predstavljaju naoružanu formaciju koja je jedan od nosećih stubova države, u njoj je instalirana specifična komunikaciona struktura koja unapred definiše model komunikacije na svim nivoima. Osnova tog modela leži u činjenici da rukovođenje i komandovanje karakteriše princip jednostarešinstva, subordinacije i hijerarhijsko-štapska nadređenost. Ova specifičnost i neophodnost u sistemu unutrašnjih odnosa u vojsci povlači za sobom specifičnu uniformnu komunikaciju na svim nivoima, od civilnih lica, preko vojnika, kao najnižih u vojnoj hijerarhiji uniformisanih pripadnika, pa preko podoficira do oficira. Lica koja su u statusu civila, vojni nameštenici i vojni službenici, imaju fleksibilniju komunikaciju, ali je i ona propisana vojničkim bontonom i u granicama je vojnih propisa, pre svega PS-a (Pravila službe oružanih snaga), Zakona o vojsci, Kodeksa časti i sl. Na svim nivoima rukovođenja i komandovanja komunikacionu strukturu karakteriše izvesna društvena i radna distanca i rigidnost odnosa između zaposlenih, civila, vojnika, podoficira i oficira, tj. između nadređenih i potčinjenih. Iako je, kako se vidi, komunikacija jasno definisana, ali su, kao i u svim strukturama organizovanog rada, pravila ponekad samo „mrtvo slovo na papiru“. To je ponekad slučaj i u vojsci. Dešava se da se pri izvršavanju određenih poslova i radnih zadataka propisana komunikacija ne poštuje i da dobije neetičke dimenzije, što predstavlja startnu poziciju u formiranju mobinga u vojnom kolektivu.

Osim specifičnog komunikacionog modela, hijerarhijska struktura u vojci

omogućava ostvarivanje komandovanja i prinude pri izvršenju poslova i radnih zadataka u vojnom kolektivu. Takođe, da bi svaka vojska funkcionisala neophodan je visok nivo vojne discipline. Karakteristika vojne discipline jeste da je ona sveobuhvatna, tj. da reguliše celokupno ponašanje pripadnika vojske. Starešine, bez obzira na kojoj se poziciji nalazili u vojnom kolektivu, imaju veliku odgovornost, ali sa aspekta snage činova oni imaju i veliku moć u rukovođenju i komandovanju vojnim kolektivom. Starešine su odgovorne za mentalno i fizičko zdravlje svojih potčinjenih, ali i za njihove živote. Vojnog starešinu njegovi potčinjeni doživljavaju kao psihološkog roditelja. Kao i svaki roditelj, i psihološki roditelj vaspitava, uči, hvali, podržava, pomaže, brine, usmerava, oprašta, nagrađuje i razume, ali pri tome, sa dobrom namerom, kritikuje, kažnjava, postavlja zahteve i sl.

Međutim, ako vojni kolektiv u vojničkom pogledu nije izgrađen a starešine koji njim rukovode i komanduju ispoljavaju neke od psihopatskih dimenzija ličnosti i pritom nisu u dovoljnoj meri profesionalno osposobljeni, tada se u svakom od njegovih sistema mogu formirati destruktivne pojave, kao što su disciplinske greške, disciplinski prestupi, simulacija, agravacija, disimulacija, potkradanja, krađe, međusobno nepoverenje, samopovređivanje, propusti u komandovanju i rukovođenju, alkoholizam, narkomanija, pokušaji suicida i suicid itd.

Poseban vid destruktivnog ponašanja, u čijoj osnovi leži loše komandovanje i rukovođenje vojnim kolektivom, su maltretirajući postupci, koji vremenom evoluiraju u mobing – psihičko zlostavljanje nekog od članova vojnog kolektiva. Treba imati uvidu da „vojni kolektiv nije borbena mašina sastavljena od robota kojima se komanduje klikom miša, nego od svesnih bića koja percipiraju, osećaju, misle, pamte, menjaju se i deluju po svojoj volji, ali i po volji drugoga, ali samo pod određenim uslovima i pretpostavkama. Prvi i osnovni uslov je poverenje u svog vođu. Ako starešina ne stekne poverenje kod pojedinca uzalud mu rang i položaj – on ne može vladati kolektivom, a ni sobom u tom kolektivu“ (Čolaković, 2011).

Mobing u vojnom kolektivu je po mnogo čemu specifičan. Daskora nismo imali definiciju vojnog mobinga, tako da je to bio, pored ostalog, jedan od razloga što su se pojave mobinga često svesno, a ponekad i zbog neznanja o ovom fenomenu, svrstavale u poremećaje na planu međuljudskih odnosa i uglavnom kao izvesne vrste konfliktnih situacija zbog, navodnog, neprilagođavanja pojedinaca na vojni režim života i rada.

Definicija vojnog mobinga

Iako postoji više definicija mobinga, svaka od dosadašnjih definicija se odnosila na zaposlene u civilnim strukturama, tako da nismo imali definiciju koja u svom sadržaju ukazuje na specifičnosti mobinga u specifičnim sredinama, kao što je vojni radni ambijent, vojni kolektiv i sl. S obzirom na dugogodišnje radno iskustvo autora ovog članka u vojsci, na formacijskom mestu vojnog psihologa, prva psihološka definicija koja u velikoj meri obuhvata sadržaj i specifičnosti vojnog mobinga data je u njegovoj knjizi *Mobing u vojsci – psihičko maltretiranje starešina (ibidem)*.

Ona glasi:

„Mobing je sistematski psihološki teror pretpostavljenog starešine psihopatske konstitucije ličnosti ili grupe starešina, koji za metu imaju jednog ili više, najčešće potčinjenih članova vojnog kolektiva, sa ciljem i isključivom namerom pridobijanja neke vrste vojničke dobiti i lične psihološke kompenzacije, pri čemu žrtvu u vojnom kolektivu kompromituju, marginalizuju, profesionalno i moralno diskredituju, ugrožavaju i narušavaju njeno mentalno i fizičko zdravlje do tog nivoa da žrtva izlaz iz situacije vidi u napuštanju kolektiva ili armije, suicidu ili u manifestaciji fizičke agresivnosti uperene prema moberu, sa namerom da mu nanese povrede ili da ga ubije.“

Definicija vojnog mobinga je utrla put ka lakšem identifikovanju mobinga u vojnim kolektivima i interesovanju civilnih i vojnih struktura za ovaj fenomen. Iako nemamo obimnijih istraživanja mobinga u vojnoj sredini, mnoge empirijske činjenice, kao što je učestalost javljanja na psihijatrijske preglede članova jedne te iste vojne jedinice, na osnovu istorija bolesti, vrste psihijatrijskih poremećaja, odobrenih bolovanja na osnovu psihijatrijskih dijagnoza, otvorio se prostor za postavljanje određenih hipoteza o postojanju mobinga u vojnom kolektivu, o njegovim akterima, frekvenciji i intenzitetu. Na osnovu dugogodišnjeg iskustva u radu, autor članka je načinio spisak indikatora na osnovu kojih se može izraziti sumnja da u nekim jedinicama postoji mobing, ali da ga komandni vrh skriva.

Indikatori mobinga u vojnom kolektivu

Postoji više indikatora vojnog mobinga. Lista najčešćih indikatora mobinga u vojnom kolektivu odnosi se na:

- pojave napuštanja vojne službe,
- diskretne smene u komandnoj strukturi,

- permanentni udari komandanta na određene (često uvek iste) pojedince,
- želja pripadnika da napuste sadašnju jedinicu i pređu u neku drugu¹,
- reducirane komunikacije i uopšte kontakte među starešinama u vanradno vreme,
- međusobne „razmene mišljenja“ starešina sa pripadnicima druge jedinice,
- ogovaranja u jedinici,
- loše rezultate rada,
- učestala psihijatrijska bolovanja,
- fizički sukob između starešina istog vojnog kolektiva (istina retko, ali se dešavaju),
- povećan broj disciplinskih mera, vanrednih događaja, ličnih ispovesti pojedinih starešina o maltretiranju nakon napuštanja vojske² i sl.,
- dešava se da žrtve mobinga svesno načine disciplinski prestup, izađu u javnost i ispričaju svoju priču o mobingu u svojoj jedinici (Čolaković, 2011).

Osim navedenih indikatora, autor je sačinio spisak određenih karakteristika vojnog kolektiva u kome se formira mobing.

Karakteristike vojnog kolektiva u kome se formira mobing

- Kolektiv je nedovoljno strukturiran u vojničkom smislu; loša kohezija vojnog kolektiva; loša identifikacija članova sa ciljevima i zadacima vojnog kolektiva;
- dominacija neprincipijelnosti u rukovođenju i komandovanju;
- sistem komandovanja zasnovan na prisili, autoritarnosti i izveštačenosti;
- komandant rukovodi sa *ad hoc* pozicija;
- loša koordinacija u sistemu rukovođenja i komandovanja (dvojno komandovanje);
- prisustvo klika u vojnom kolektivu, a naročito u komandantovom okruženju;

¹ Poznat je slučaj iz prakse gde pripadnici jednog bataljona zbog mobinga traže način da dobiju prekomandu u jedinicu koja je udaljena nekoliko kilometara od njihove jedinice. Ako neko uspe da pređe u tu jedinicu, stanje u njoj odlikavaju kao „druga država“.

² Pilot oružanih snaga Hrvatske izneo je svoj slučaj na televiziji – „Školovan za umirovljenika“. Pripadnica Vojske Srbije je iznela slučaj u medijima, na TV B92.

- nedostatak poverenja u komandanta, prvenstveno kao čoveka, a zatim i kao starešine (nedostatak ličnog primera);
- vojnobirokratski, nehumani odnosi i postupci prema potčinjenima;
- fenomen karijerizma sa akcentom da u svemu odlučuje samo snaga činova a ne objektivne i realne okolnosti;
- liberalizam;
- familijarnost, intimizacija komandanta sa pojedinim starešinama, uglavnom onima koji deluju sa konformističkih i poltronskih pozicija, koji su „odani“ komandantu, i to ispoljavaju kroz ulogu informatora, „cinkaroša“, ili su „neutralni“ na sastancima kolektiva;
- česte povrede vojne discipline bez adekvatnog sankcionisanja (nesavesno i nemarno vršenje službe ili obaveze u službi; zloupotreba službenog položaja ili prekoračenje službenog ovlašćenja; podnošenje netačnih izveštaja, prikrivanje grešaka u radu; nepreduzimanje potrebnih mera za čuvanje života i zdravlja ljudi);
- nepoštovanje dostojanstva potčinjenih, mlađih, starešina sa zdravstvenim ograničenjima i starešina koji su na raspolaganju ili pred penzijom;
- selektivna primena vojnih propisa;
- samovoljno i olako kažnjavanje ljudi;
- nedovoljna briga za ljude;
- psihosocijalna klima vojne jedinice guši inicijativnost, samoinicijativnost, kritičnost i zdravu kompetitivnost;
- friziranje i skrivanje propusta u obuci, vaspitanju, narušavanju međuljudskih odnosa i propusta u svakodnevnim vojnim aktivnostima;
- preterano radno opterećenje pojedinih članova vojnog kolektiva; rad posle podne, vikendom, u praznične dane, po pozivu od kuće, bez pismenog naređenja i zakonom propisane kompenzacije i naknade;
- nedostatak profesionalnosti u radu sa ljudstvom (dvosmislenost u izdavanju naređenja, konflikti);
- rigidna komunikacija u vojnom kolektivu;
- pojava manjkova koji ponekad imaju elemente krivičnih dela (krađa goriva u jedinici, upotreba službenog vozila za lične potrebe, prikrivanje određenih viškova TMS pri kontrolama od viših instanci, materijalno-finansijske inspekcije, olako otpisivanje TMS u cilju kriminalnih namera i poslova i sl.);
- loša bezbednosna situacija;
- pojava alkoholizma i drugih psihoaktivnih supstanci u vojnom kolektivu (Čolaković, 2011).

Osim indikatora mobinga, za formiranje potpunije slike o mobingu u vojnom kolektivu neophodno je ukazati i na posledice mobinga na vojni kolektiv.

Posledice mobinga na vojni kolektiv

- Mobing stvara negativnu psihosocijalnu klimu u vojnom kolektivu;
- povećava apsentizam, poštede i javljanje na lekarske preglede;
- svesna i vojna disciplina gube na kvalitetu, transformišu se u mehaničku disciplinu u kojoj dominira strah od kritike i kazne;
- formiraju se intrige, spletkarenja, ogovaranja;
- ukupan psihički imunitet kolektiva slabi (frekvencija javljanja na neuropsihijatrijske preglede se povećava);
- intenzitet osećanja pripadnosti vojnom kolektivu (identifikacija) opada (članovi kolektiva uočavaju da su jedni više a drugi manje prihvaćeni od strane pretpostavljenog starešine i drugih članova kolektiva);
- u verbalnoj komunikaciji se javlja zamenica „ja“ umesto „mi“;
- članovi kolektiva gube interes za ostvarivanje kolektivnih ciljeva; individualne vrednosti, motivi i želje se sve manje podređuju uspešnosti jedinice; među članovima kolektiva opada međusobno poverenje, poverenje u komandanta, u njegov lični i zvanični autoritet, u njegovu „istinu“;
- nastaje osećanje gubitka emocionalne podrške među članovima kolektiva;
- kolektivne norme su nestabilne;
- fleksibilnost odnosa opada, nastupa bezvoljnost kod članova;
- dolazi do polarizacije ljudstva – za mobera i protiv njega, te na „neutralne“, najčešće na diskretan način;
- redukuje se angažovanost članova kolektiva na pojedinim radnim zadacima ili dolazi do fenomena *burn out* (sindrom izgaranja na poslu);³
- svest o bespogovornom izvršavanju naređenja opada;
- opada svest o izvršavanju naređenja do kraja;
- opada kreativnost, motivacija i zadovoljstvo;
- povećan broj disciplinskih grešaka i prestupa;
- javljaju se konflikti i češća emocionalna pražnjenja („sevaju iskre“) među pojedinim članovima kolektiva;

³ Progresivni gubitak idealizma, energije i smislenosti vlastitog rada (kao rezultat frustracija i stresa) nije rezultat umora.

- opada briga o ljudima;
- opada ponos jedinicom;
- obučenosť slabi;
- povećava se potencijalna opasnost za dešavanja vanrednih događaja;
- pojavljivanje vanrednih događaja;
- opada nivo borbene gotovosti;
- javljaju se vidljivi simptomi dezintegracije vojnog kolektiva (Čolaković, 2011).

Zaključak

Kao što se može videti iz prethodnih odeljaka, za razliku od mobinga u civilnim strukturama, mobing u vojnoj sredini je po mnogo čemu specifična pojava. Sama organizacija vojske na bazi subordinacije i hijerarhije omogućava psihopatskim strukturama da svoje destruktivne namere i potrebe realizuju uz oslanjanje na snagu činova. Priroda posla vojnih lica je karakteristična po određenim ograničenjima i specifičnostima u ostvarivanju ljudskih, građanskih prava i sloboda, ali to ne znači da po tom osnovu zaposlene u vojsci treba izolovati. Kao svakom građaninu zemlje, svakom pripadniku armije, bez obzira na njegov čin i položaj u vojnoj hijerarhiji, treba omogućiti zaštitu integriteta, ljudskih prava i sloboda. Na vojnim psiholozima i vojnim psihijatrima je pre svega stručni i etički zadatak da, pri rešavanju mobinga u vojnoj sredini, onaj deo fenomena mobinga koji leži u prirodi čoveka sagledaju, pre svega sa aspekta svoje struke i nauke. Na taj način, pored ostalog, podiže se borbena gotovost vojnih kolektiva i na indirektan način se štiti sistem odbrane zemlje.

Literatura

- Kostelić-Martić, Andreja (2005), *Mobbing (psihičko maltretiranje na radnom mjestu)*, Školska knjiga, Zagreb.
- Čolaković, R. (2011), *Mobing u vojsci – psihičko maltretiranje starešina*, Filozofski fakultet Pale, Istočno Sarajevo.
- Čolaković, R. (2009), Psihosocijalni aspekti mobbinga u vojnoj sredini, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta*, Istočno Sarajevo.
- Čolaković, R. (2011), Teškoće u psihodijagnostici mobinga, *Zbornik radova sa naučnog skupa Interdisciplinarnost i jedinstvo savremene nauke*, Filozofski fakultet, Pale, Istočno Sarajevo.

- DSM-IV (1996), *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje*, Naklada Slap, Jastrebarsko.
- Gave, Andre (1993), *Veština komandovanja*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd.
- Bojović, Mišo (1999), *Vojska pred očima javnosti*, Novinsko-informativni centar Vojska, Beograd.
- Pravilnik o pravilima ponašanja poslodavaca i zaposlenih u vezi sa prevencijom i zaštitom zlostavljanja na radu, *Službeni glasnik RS*, br. 36/10, Beograd.
- Kaličanin, Predrag (2002), *Psihijatrija 1–3*, Elit-Medica, Drašlar, Beograd.

CHARACTERISTICS MOBING IN THE MILITARY ENVIRONMENT

SUMMARY: In this article, based on the professional experience of the author, in dealing with military collectives, from the standpoint of military psychology and military psychopathology, are given basic characteristics of mobbing in the military environment. Besides this, the work presents the first descriptive, specifying and stimulative, definition of military mobbing. As a form of communication in the military work environment, which is in its essential nature unfriendly, unethical and tantamount to psychological abuse of military leaders, mobbing is the attack on human and civil rights of man, on the dignity and integrity of the person, the family of the victim, the army, the defense system of a country. He is the author of the article, based on many years of experience as a military psychologist, so to speak, "firsthand". We presented specific characteristics of mobbing in the military environment through certain empirical whole. These are: the specificity of the military environment, the military definition of mobbing, mobbing indicators in the military and the collective consequences of mobbing in the military collective.

KEY WORDS: *mobbing, the army, the definition, characteristics.*